
Sándor FERENCZI¹**Nedeljske nevroze²³***Sunday neuroses*

Iz psihiatrije poznamo bolezenska stanja, pri katerih potek kaže izrazito periodičnost. Dovolj je, da omenim periodično manijo in melanholijo. Poleg tega je tudi Freudova psihoanalitična teorija prispevala pomembna spoznanja; eno od teh je, da je med psihonevrotiki veliko takšnih, ki trpijo zaradi potlačenih spominov. Ti z veseljem praznujejo določene, za njih kritične ali pomembne obletnice iz preteklosti ali doživetja vezana na letne čase v obliki potenciranja simptomov. Vendar o takšnih nevrotikih, pri katerih je nihanje simptomov povezano z določenim dnevom v tednu, kolikor vem, do sedaj še nihče ni govoril.

Kljub vsemu moram predpostaviti obstoj te posebne periodičnosti. Zdravil sem več nevrotikov, ki so mi v anamnezi povedali, da so se njihova določena nervozna stanja redno pojavljala v določenem dnevu tedna, kar je bilo značilno predvsem za obdobje mladostništva. Te izjave so podajali bolniki spontano ali tekom analize.

Večina tovrstnih nevrotikov je periodično vrnitev motenj čutila ob nedeljah. Večinoma je šlo za glavobole in želodčno-črevesne težave, ki so se tistega dne pojavile brez posebnega vzroka in mladim ljudem precej pokvarile edini prost dan v tednu. Ni potrebno posebej poudariti, da sem pri obravnavi tovrstnih primerov namenil pozornost tudi možnim racionalnim vzrokom težav. Tudi bolniki so si prizadevali, da bi časovno definirano svojih težav povezali z razumskimi razlogi, vendar je bila uspešnost le navidezna. Svoje stanje so namreč želeli povezati s posebnim življenjskim stilom, ki je značilen za nedelje. Nekateri so bili mnenja, da je vzrok glavobola daljši spanec ob nedeljah. Drugi so menili, da je obilnejša in boljša hrana ob nedeljah vzrok za pokvarjen želodec. Pri oblikovanju teorije o nedeljski periodičnosti tudi sam ne želim zanemariti pomena teh popolnoma telesnih simptomov.

Vendar nekatere ugotovitve le potrjujejo, da ti fiziološki pojavi ne spremenijo dejanskega stanja. Glavobol se, na primer, pojavi tudi takrat, ko se bolnikov nedeljski čas spanja ne razlikuje od preostalih dni. Želodčni simptomi se pojavijo tudi po tem, ko bolnik in njegovi bližnji, zaradi predhodnih izkušenj, preventivno zmanjšajo količino zaužite hrane.

V primeru majhnega dečka sem izvedel, da sta se pri njem vsak petek zvečer pojavila mrzlica in bruhanje. Bil je židovski deček in pri njih se je v petek zvečer pričel »nedeljski počitek«. On in njegova družina je stanje povezala s uživanjem ribe, ki je ob petkih zvečer redkokdaj manjkala na njihovi mizi. Ni pomagalo niti to, da se je odpovedal uživanju ribe; simptomi so se potem še naprej pojavljali. Ob tej priložnosti so morda simptome pripisali idiosinkraziji pri pogledu na nevarno hrano.

Ne glede na dolgo spanje in obilno hranjenje po mojem mnenju igra pri periodičnem pojavljanju simptomov pomembno vlogo psihološki dejavnik, ki je prisoten v okoliščinah, značilnih za nedeljo. Ta dejavnik se lahko pojavi kot stranski ali pogosto kot edini vzrok.

Nedelja je v kulturi današnjega človeka praznik. Vendar je razočaran tisti, ki misli, da je edini pomen prazničnega dne samo v telesnem in duševnem mirovanju. K sprostitvi namreč veliko prispevajo tudi drugi duševni dejavniki. Ta dan smo sami svoji gospodarji. Počutimo se osvobojeni vseh od zunaj vsiljenih obveznosti in okoliščin. Hkrati čutimo tudi neko notranjo osvoboditev. Od Freuda vemo, da naše logično, etično in estetsko razmišljanje usmerjajo notranje sile. Te so samo gonska reprodukcija tiste nuje, ki je bila nekoč človeku vsiljena od zunaj. Ni čudno, da se ob zmanjšanju aktualnega zunanje pritiska osvobodi tudi del gonov, ki so sicer trajno potlačeni. Zmanjšanje zunanje cenzure posledično povzroči tudi sprostitvev notranje cenzure.

Za zunanje opazovalca je vedno zanimivo opazovanje, kako se spremeni vedenje ljudi ob prazničnih priložnostih. »Auf der Alm, da gibt's koa Sünd«, - pravi štajerski pregovor, kar pomeni, da je ob nedeljskih izletih v Alpe »vse dovoljeno«. Medtem ko se odrasli obnašajo otročje, se otroci skorajda postavijo na glavo. Pogosto so tako poredni, da s strani odraslih sprovcirajo kaznovanje, kar prekomerni dobri volji nenadoma naredi žalosten konec. Vedno sicer tudi ni tako, saj so odrasli ob takšnih priložnostih pogosto izredno potrpežljivi. Kot da bi med njimi obstajal nek skrivni dogovor, ki grešnikom zagotovi začasno nekaznovanost.

Vendar vsem ni dano, da bi svojo praznično dobro voljo izražali s tako naravnim in svobodnim divjanjem. Nevrotično obremenjen posameznik bo prav ob teh priložnostih nagnjen k zadržanosti. Vzrok za to je potreba po obvladovanju zelo nevarnih gonov (ki se jih je potrebno paziti predvsem takrat, kadar ga zapeljuje slab vzor drugih) ali preveč občutljiva vest, zaradi katere si niti manjše napake ne zmore oprostiti. Vendar se zgodi, da se pri teh »uničevalcih praznikov« ob najbolj nepravem času pojavi depresija. Poleg tega se pojavi tudi potlačena strast, ki se aktivira zaradi praznika in proti njej mobilizirana samo-kaznovalna fantazija v obliki majhnih histeričnih simptomov. Enako moramo vrednotiti tudi zgoraj omenjene nedeljske glavobole in želodčne simptome. »Dolgo spanje« in »obilno hranjenje« so samo priložnosti, ki jih majhna nevroza uporabi za racionalizacijo resničnih vzrokov svojega nastanka.

Resničnost opisane razlage potrjuje tudi dejstvo, da poleg periodičnih in hitro minljivih »nedeljskih nevroz« obstajajo tudi dlje časa trajajoče »počitniške nevrose«. Pri teh bolnikih se pojavi bolj ali manj obremenjujoče psihično stanje med šolskimi ali uradniškimi počitnicami. Poleg zgoraj opisanih majhnih histerij je pri njih pogosto prisotna nenavadna sprememba razpoloženja. Gre za zdolgočaseno napetost, ki posameznika ovira v vsakršni obliki zabave in hkrati povzroča neprijetno delovno nesposobnost. »Lenoba in slaba vest«, »lenoba, ki se je človek ne zna veseliti.« S temi besedami je eden izmed bolnikov poskušal opisati svoje razpoloženje. Drugi je govoril o hrepenenju po nečem neznanem. Omenil je, da je že v otroštvu več ur obremenjeval svojo mater z naslednjo večpomensko prošnjo: »Mama, daj mi nekaj!« Vendar karkoli mu je mati dala, ga ni zadovoljilo. Še naprej je stokal, dokler ga niso pošteno okarali ali celo pretepli; nato se je umiril.⁴ Ali se tudi za nedeljskimi nevrozami skrivajo takšna nezadovoljena hrepenenja? In če da, kaj je vsebina teh hrepenenj? Od kod slaba vest in

kaznovalna tendenca simptomov? Od kod odlična terapevtska učinkovitost kaznovanja, ki jo starši tako dobro poznajo?

Nazadnje omenjeni bolnik si je zelo prizadeval, da bi v motive človeške dejavnosti vnesel raznolikost. Kljub temu je psihoanaliza v skriti vsebini njegovih nezavednih hrepenenj po kaznovanju ponovno našla ojdipsko fantazijo: agresivnost do spoštovane osebe in impulze obvladovanja do starša nasprotnega spola. Dokler me nadaljnje izkušnje ne bodo prisilile k spremembi mojega mnenja, tako dolgo moram tudi pri drugih prazničnih nevrozah upoštevati ojdipsko fantazijo, kot veljavno motivacijo za pojavljanje simptomov.

Pri fantu, ki je ob petkih zvečer trpel zaradi želodčnih motenj, moramo pri determiniranju histeričnih simptomov iti še dlje. Znano je, da pri vernih Judih v petek zvečer ni obvezno samo uživanje ribe, ampak tudi zakonska ljubezen. Veliko, predvsem revnih Judov, na tak način razume zahteve Biblije glede blagoslovljenja sobote. Ob takšnih priložnostih lahko otrok zaradi starševske nepozornosti izkusi več, kot bi smel. Zaradi tega lahko ustvari stalno asociacijo med ribo (simbol plodnosti) in med vzburjajočimi doživetji. Na tak način postane idiosinkrazija razumljiva. Tudi bruhanje ni nič drugega, kot materializacija⁵ dogodka, ki mu je bil priča. Že oblika ribe zadostuje, da k njej ustvari asociacijski most.

Človekova želja po prazničnih dneh ni nič manjša, kot njegova želja po kruhu. Panem et circenses! (Kruha in iger!) Freud je v spisu »Totem in tabu«⁶ razložil, zakaj totemska plemena ob določenih dneh čutijo potrebo, da totemsko žival raztrgajo na kose, kljub temu, da jo sicer s svetim strahom častijo.

Bakanalije in saturnalije imajo pri vsakem ljudstvu, tudi pri zdaj živečih, svojo analogijo. Cerkvanje ali judovsko praznovanje purima sta tudi ohranila nekaj njihovih elementov. Predpostavimo lahko, da se majhen ostanek takšnih atavističnih tendenc po osvoboditvi prikrade tudi v tedenska praznična vzdušja in posebno pri duševno občutljivejših ljudeh povzroča periodične »nedeljske nevrose«.

»Katzenjammer« (jamranje zaradi mačka) ali »blaumontag« (modri ponedeljek), ki sledi prazniku, lahko razumemo kot naknadno in minljivo melanholijo cikličnega poteka.

Zaradi zmanjšanja zunanjih pritiskov, obremenitev in obveznosti med prazniki človek lahko čuti potrebo po spolni zadovoljitvi. V takem primeru morda samo sledi stopinjam biološkega procesa, ki človeka na določena časovna obdobja spodbuja k obeleženju praznikov.

Periodičnost genitalnih procesov bi bil torej vzorčni primer tako za tisto normalno potrebo, da vsakodnevno utrujenost zamenjamo s prostimi dnevi, kot tudi za »periodične praznične nevrose«, ter mogoče tudi za ciklično spreminjajoči se bolezenski potek manično-depresivne duševne motnje.

Opombe

¹ *Sándor Ferenczi (1873-1933) je bil psihoanalitik madžarskega rodu in eden izmed najbližjih sodelavcev ter prijateljev Sigmunda Freuda. V obdobju svojega delovanja je veljal za najbolj izobraženega kliničnega strokovnjaka in specialista za težke primere. S svojim delom je utemeljil madžarsko psihoanalitično šolo in pomembno prispeval k mednarodnemu psihoanalitičnemu gibanju. Eksperimentalni pristop do svojih bolnikov, ki je bil za Ferenczija značilen v zadnjih letih njegovega življenja, ga je oddaljil od Freuda, vendar mu je omogočil pionirska spoznanja, ki so del današnje psihoterapije. V pričujočem spisu, ki je bil objavljen leta 1919, je na implicitni način prikazal koncept nadjaza.*

² *Prevedel Zoltan Pap, dipl. zn., študent specialističnega študija psihoanalize Fakultete za psihoterapevtsko znanost Univerze Sigmunda Freuda v Ljubljani; zoltan.pap91@gmail.com*

³ *Naslov izvirnika: Ferenczi, S. (1919). Vasárnapi neurózisok . V Ferenczi, S. (ur.), A pszichoanalízis haladása. Budapest: Dick Manó: 46-48.*

⁴ *V prijazni, humoristični poeziji Vörösmartyja z naslovom »Petike« mati zaman poskuša v globoko žalost padlega Petija razvedriti z darili in sladkarijami, dokler ne izgovori imena sosedove hčerke Juliške. Takrat se majhen negativist oglasi: »Naj torej pride!« Nato zaskrbljena mati dojame, za kaj gre, dobro ga okrega in pošlje v šolo.*

⁵ *Glej zbirko z naslovom »Histerija«, str. 16.*

⁶ *Freud, S. »Totem in tabu«. Budimpešta: Dick M. založba.*